

Г. РУДИЙ,

учений секретар науково-організаційного відділу Президії НАН України,
д-р іст. наук

Періодика України 1917–1940 рр. як історичне джерело

У статті розглядається періодика України 1917–1940 рр. як масове історичне джерело. Характеризуються методологічні та методичні аспекти дослідження періодичної преси, здійснено систематизацію і класифікацію видань.

К л ю ч о в і с л о в а: історичне джерело, газетне джерелознавство, пресознавство, періодична преса, газетна періодика.

Стан розвитку історичної науки на сучасному етапі свідчить про значне розширення її проблематики, поглиблення наукового і теоретичного рівня досліджуваних проблем. Це й зумовило розширення спектру досліджень у галузі джерелознавства та історіографії. У дослідницький процес залучаються нові групи історичних джерел, які раніше аналізувалися істориками фрагментарно або не розглядалися як історичні джерела.

Періодична преса завдяки своїм соціальним функціям відіграє важливу роль у житті суспільства як засіб масової інформації, агітації та пропаганди. Водночас вона через свою специфіку може бути предметом самостійного вивчення джерелознавства.

Ми поділяємо думку тих дослідників, які вважають, що українська преса є маловивченим наративним джерелом, а наукою, яка має його досліджувати, є спеціальна історична дисципліна – пресознавство. Вона має свій об'єкт, предмет, територіальні та хронологічні межі, наукові принципи і методи дослідження¹.

Предметом пресознавства є тенденції та закономірності зародження та особливості розвитку періодики як історичного джерела, наукові принципи роботи з матеріалами преси, експертиза їхньої цінності, класифікація і систематизація. Теоретичне осмислення цих проблем, вироблення методик їх розв'язання є головним завданням пресознавства. Об'єкт пресознавства – періодичні видання, процес їх створення та функціонування, місце преси в житті суспільства, стан, збереження і можливості використання її як історичного джерела.

Об'єктом українського пресознавства є також українська періодика – спадщина українського народу, що відклалась у вітчизняних і зарубіжних архівах, музеях та бібліотеках.

З ключових об'єктів пресознавства впливає його головна функція – розробляти теорію і методи

комплектування, реєстру, зберігання періодичних видань та інформування про них.

Українське пресознавство як спеціальна історична дисципліна тісно пов'язана з іншими науковими дисциплінами, насамперед з історією України, історичним джерелознавством, архівознавством, бібліотекознавством, бібліографознавством, документознавством, текстологією, інформатикою.

Важливими є зв'язки пресознавства з філологічними науками, які досліджують письмові тексти, і на основі їх змістового, мовного і стилістичного аналізу виникає можливість здобувати знання з історії духовного життя суспільства. Особливістю інформаційного потенціалу преси України є те, що значна її частина видавалася російською, польською, єврейською, німецькою та іншими мовами.

Продовжуючи думку про пресознавство як спеціальну історичну дисципліну, зазначимо, що досвід роботи з газетною періодикою минулого переконує нас у тому, що газети слід розглядати як самостійний вид історичного джерела, окремим об'єктом пресознавчих досліджень у контексті розвитку комунікаційних функцій суспільства.

Досліджуючи значення періодики як історичного джерела, провідні вітчизняні та зарубіжні фахівці – М. Я. Варшавчик, М. Ф. Дмитрієнко, З. В. Ждановська, І. Д. Ковальченко, О. М. Медушевська, М. М. Романюк, А. В. Санцевич, В. Ф. Солдатенко, М. Н. Чорноморський – по-різному трактували своєрідність і відмінність її від інших видів джерел.

Так, одні дослідники вважають, що періодика як історичне джерело вирізняють переважні в ній публіцистичні жанри², другі стверджують, що її своєрідність і відмінність від інших видів джерел полягає в типологічних особливостях періодичних видань³, а треті – що пресу як особливий вид джерела визначають хронологічні або проблемні огляди газетних матеріалів⁴. Водночас чимало пресознавців вважають, що матеріали періодики – це

комплексне джерело та сховище інших видів джерел⁵. Погоджуючись з цією точкою зору, з огляду на характер, функції і склад газетних матеріалів, на нашу думку, періодика слід кваліфікувати як комплекс історичних джерел та документальних матеріалів. Газетна періодика як різновид історичного джерела містить багато соціальних функцій, серед яких інформаційна, агітаційно-пропагандистська, виховна, просвітницька, навчально-педагогічна, етична, естетична тощо. Виступаючи в структурі суспільства як його інформаційний інститут, свою діяльність преса фокусує на певного типу функціях, які ми й розцінюємо як видоутворювальні, що мають безпосередній стосунок до вивчення її як історичного джерела. Слід відзначити, що друковані органи у ході бурхливого процесу розвитку постійно трансформуються, тобто комунікація із засобу стає метою, а її зміст – формою сутності⁶.

Як історичне джерело газети склалися в результаті розвитку самого джерелознавчого процесу з власною внутрішньою формою і структурою. Форма джерела зумовлена його цільовим призначенням, зв'язок форми і змісту призначення тут очевидний⁷.

Неунікність звертання до газетних джерел, необхідність їх пошуку, систематизації, вивчення, інтерпретації у межах певної культури легітимізує питання про статус газетного джерелознавства в історичному пізнанні. Загалом постає питання: чи конституйоване газетне джерелознавство як соціальна історична дисципліна, яка усвідомлює свій об'єкт, предмет і завдання, дисципліна, у межах якої систематично розробляють увесь спектр теоретичних і методологічних проблем щодо атрибуції і опрацювання газетних джерел? Практика вивчення історичного джерелознавства засвідчує зовсім інше. Історична наука так і не виховала у себе справжнього смаку до самих газетних джерел, до розв'язання всього комплексу завдань щодо історіографії та власної бази газетного джерелознавства – починаючи з пошуку джерел і закінчуючи їх уведенням у науковий і культурний обіг, залишаючи «копирсання у фактах», атрибуцію і реконструкцію газетних джерел на відкуп філологам. Взяти це завдання на себе має нова спеціальна історична дисципліна – газетознавство, причому запорукою успішності його виконання є усвідомлення пріоритетності саме джерелознавчого аспекту історико-газетознавчих студій, що передбачає подолання не на словах, а на ділі зневажливого ставлення до газетних джерел, перехід до систематичної праці, метою якої є підтримування у належному стані газетного джерелознавчого фонду.

Треба відзначити, що преса дає змогу вивчати події та явища, пов'язані з суспільно-політичними і культурологічними процесами в суспільстві, такі аспекти громадсько-політичного життя, які не знайшли достатнього висвітлення в інших джерелах.

Газети (щоденні, щотижневі, щомісячні) є найпоширенішим, популярним і водночас дуже цінним джерелом, що містить велику кількість достовірної історичної інформації. Тому вони закономірно привертають увагу широкого кола дослідників.

Загалом, функція періодичної преси полягає в інформуванні читачів про події, що відбуваються. Газети постійно відбирають соціально значущу для сучасників інформацію, щодня оприлюднюють відомості про найважливіші події, явища, політичні процеси сучасної історії. Повідомлення газет є безпосереднім синхронним відображенням дійсності. Водночас періодичність виходу зумовлює систематичний характер усіх даних, що трапляються в пресі, а поширення у багатьох примірниках забезпечує збереження інформації. Формуючи у читачів стереотип сприйняття подій, про які йдеться, газети містять водночас з конкретністю аналітичну інформацію, що пояснює суть і значення подій з погляду сучасників. Очевидно, функція, яку газетна періодика виконує в історичній діяльності, визначає її можливість як історичного джерела: через відображення окремих рис і властивостей об'єктів дійсності давати уявлення про них у цілому.

Газетна періодика належить до тих історичних джерел, які набувають особливого розвитку в часи великих суспільних зрушень. Зокрема, так було і в буремні роки Української революції 1917–1920 рр.

Слід відзначити, що до революції в Україні виходило тільки 172 газети, з них українською мовою видавалося лише шість⁸.

Підрахувати кількість газет, які виходили в 1917–1920 рр., дуже непросто. Ускладнює справу велика кількість газет, їх розпорошеність по сховищах бібліотек України та за кордоном. Крім того, у багатьох з них відбувалися великі зміни, окремі газети з різних причин існували нетривалий час (від одного номера до кількох) і припиняли свою діяльність, засновувались інші, об'єднувались, реорганізувались, змінювали назву, хоч склад видавців і редакторів залишався тим самим, деякі видання взагалі не збереглися, в окремих випадках не відомі дати початку видання газет та їх припинення тощо.

Відзначимо також, що за радянської доби всі без винятку газети, котрі не перебували на більшовицьких позиціях, дослідники відносили до преси

ворожого табору, і через те ці видання не потрапляли навіть до обліку державної реєстрації друкованої продукції та зберігалися у спецфондах.

У революційний період 1917–1920 років в Україні, особливо в період утворення і становлення Української Народної Республіки й Української держави, відбувається процес справжнього видавничого буму. Українська періодика цього часу дуже різноманітна – як за змістом, так і напрямками. Це й державні, партійні, військові, профспілкові, кооперативні, просвітницькі, релігійні та інші видання.

За підрахунками автора, з березня 1917 р. по грудень 1920 р. виходило понад 1100 газет⁹. Серед них – найбільше тих друкованих органів, які не перебували на більшовицьких позиціях (за нашими підрахунками таких видань – 768)¹⁰.

Періодичні видання виходили практично в усіх регіонах України. Газети розповсюджувалися у Волинській, Катеринославській, Київській, Подільській, Полтавській, Таврійській, Харківській, Херсонській, Чернігівській губерніях, у Поліському окрузі, на Холмщині та Підляшші, в Галичині. Найбільше видань виходило у Київській, Харківській, Подільській та Херсонській губерніях (відповідно, 209, 104, 91, 89). Серед міст найбільше розповсюджувалися газети в Києві і Харкові: 167 і 82¹¹. За періодичністю переважав тип щоденних газет – 262. 96 видань виходили двічі або тричі на тиждень. Найменше було тижневиків – 82¹². Як свідчить аналіз, українська преса мала достатньо можливостей регулярно висвітлювати загальнонаціональні і місцеві події, зокрема і в галузі збереження пам'яток історії і культури.

Важливо також з'ясувати динаміку розповсюдження газет протягом 1917–1920 рр. За нашими підрахунками, найбільше газет видавалося в 1918 р. – 306. Широко представлені видання у 1917 і 1919 рр.: 183 і 243. Найменше їх виходило у 1920 р. – 70¹³.

Мовний аналіз періодики свідчить, що більшість газет видавалася російською мовою – 438. Проте досить широко представлені й україномовні видання – 286 назв. 27 газет друкували матеріали одночасно українською та російською мовами¹⁴. Отже, можна з певністю твердити, що у 1917–1920 рр. існувала велика й різногалузєва мережа українських періодичних видань.

Упродовж досліджуваного періоду кількість видань українською мовою постійно зростає. Українська преса в цей час стає різноманітною щодо напрямів і змісту (партійні і безпартійні, військові, громадські, земські й кооперативні, релігійні і на-

укові видання). Помітно зросла фахова, просвітянська і науково-популярна періодична преса. Серед провідних українських публіцистів того часу – Христина Алчевська, Сергій Єфремов, Володимир Винниченко, Михайло Грушевський, Микола Василенко, Володимир Науменко, Андрій Ніковський, Симон Петлюра, Іван Огієнко, Михайло Туган-Барановський, Євген Чикаленко та інші відомі українські діячі.

Велику групу в зазначений період становила більшовицько-радянська преса, яка нараховувала 400 назв газет¹⁵. Це – видання із місцевостей, які входили до УСРР за сучасним адміністративно-територіальним поділом, а також ті, що входили до неї у 1917–1920 рр.

Більшість газет видавалася російською мовою – 292. Україномовних видань було 53. Одночасно українською і російською мовами друкували матеріали 55 видань¹⁶.

Аналіз розвитку більшовицької преси, а також органів друку за доби Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії, денікінської окупації дає змогу дійти висновку, що дана газетна періодика є систематизовано-хронологічним джерелом, котре містить сукупну різноманітну інформацію, охоплюючи всі сфери життя і прошарки українського суспільства того часу.

Слід сказати, що українська преса розвивалася в нерозривному зв'язку із завданнями політичного, соціального, культурного розвитку тогочасного суспільства. Характерно, що багато газет у зазначений період припинили свій вихід. Причини того найрізноманітніші. Проте основні – брак коштів, банкрутство, політична цензура, адміністративний тиск тощо.

Так, за доби Центральної Ради на підставі постанови одеського комісара Коморного про заборону антиурядової агітації у квітні 1918 р. були заборонені органи соціал-демократів «Южный рабочий», соціалістів-революціонерів «Красное знамя», більшовицький «Голос революции»¹⁷. Також було призупинено діяльність газети «Южный край» (через обмеження свободи слова)¹⁸.

За правління уряду гетьмана Павла Скоропадського для контролю за діяльністю друкованих органів було створено Бюро преси при Міністерстві внутрішніх справ України на чолі з відомим українським публіцистом і громадським діячем Дмитром Донцовим. Воно розробило і розіслало для цензорів перелік питань, обговорення яких у пресі не допускалося¹⁹.

Крім того, командуванню гетьманського війська

було надано право розробляти правила перегляду періодичних видань, що значно обмежували свободу друкованого слова в Україні²⁰. Запровадження таких правил надало владним структурам можливість вживати суворі санкції щодо редакцій газет та їхніх співробітників. На цій підставі було закрито газети «Боротьба», «Народня воля» (Київ), «Земля і воля» (Харків), «Мисль» і «Наш луч» (Катеринослав), «Наш степ» (Мелітополь), «Свободная мисль» (Київ)²¹. За постановою харківського губернського старости була заборонена газета «Наш Юг» за вміщений у № 85 від 15 червня 1918 р. фейлетон «Воспоминание»²². Харківська міська дума прикрила також місцеву газету «Голос Юга» за те, що, на думку членів Думи, газета намагалася підірвати в очах населення авторитет і значення міської думи, обраної на широких демократичних засадах²³. Крім цього, за розпорядженням австрійсько-німецького командування було закрито харківську газету «Волна»²⁴ і миколаївську «Власть труда»²⁵. У липні 1918 р. полтавська адміністрація припинила вихід газети «Вільний голос»²⁶.

У серпні 1918 р. німецьке командування звернулося до гетьманського уряду з вимогою заборонити ввіз російських газет, де вміщувалися матеріали, спрямовані на порушення спокою і нормального життя в Україні²⁷. За Директорії теж поширюється і встановлюється жорстка цензура. Була розроблена і розіслана для цензорів інструкція щодо контролю за діяльністю періодичних видань. Згідно з нею заборонялася агітація проти української самостійності, а також критика трудящих класів²⁸. Для контролю за діяльністю друкованих органів було створено Цензурну колегію при Міністерстві преси і пропаганди Директорії. У її обов'язки входила попередня перевірка матеріалів періодичних і неперіодичних видань (газет, журналів, книг, брошур, мап та інших видів друку)²⁹. Крім цього, Колегія мала вивчати настрої преси, її ставлення до урядових установ Директорії УНР. Так, у звіті Цензурної колегії про характер публікацій української періодики з 15 по 21 вересня 1919 р. відзначалося, що «Робітничая газета», «Трудова громада», «Село» ставляться до уряду Директорії прихильно, «Хліборобська справа» та «Дніпровська хвиля» – лояльно, «Україна» і «Стрілець» – опозиційно³⁰. Відзначала цензура також опозиційність газети «Воля України», в матеріалах якої критикувалися Директорія та головний отаман Симон Петлюра³¹. Характерно, що більшість друкованих органів, і навіть прихильних до політичного режиму Директорії, виступали з

гострою критикою проти цензурних обмежень свободи друкованого слова³².

За Директорії були закриті газети «Боротьба», «Відродження», «Киевлянин», «Киевская мисль», «Нова Україна» та ін. Зокрема, газета «Киевская мисль» була закрита головним чином з метою реквізиції приміщення редакції для потреб нової влади та за антиукраїнську пропаганду.

Чимало видань припинили діяльність під час денікінської влади. Так, за наказом № 120 командувача військами Київського округу генерала Драгомирова від 19 листопада 1919 р. співробітників газети «Кіевское эхо» С. К. Лінцера, О. С. Кузьминського і М. М. Евреїнова за антиденікінську пропаганду було віддано до військово-польового суду, створеному при Управлінні коменданта м. Києва³³.

Особливо багато газет припинили свій вихід за більшовицької влади. Зокрема, за більшовицького режиму припинили діяльність газети «Южный край» (Харків), «Новости дня» (Київ), «Новая жизнь» і «Южный рабочий» (Одеса)³⁴. З утворенням у 1919 р. Всеукраїнського державного видавництва всі українські газети, які перебували не на більшовицьких позиціях, були закриті.

Слід окремо сказати про пресу України 20-х років ХХ ст. З утвердженням більшовицької влади кількість газет в Україні значно зменшилася: видання, які не перебували на платформі радянської влади, закривалися. Україномовна періодика на початку 20-х років ХХ ст. практично зникла. Лише з проголошенням курсу на українізацію справи українськомовної преси дещо поліпшилися. Розглянемо кількісні показники органів друку з 1921 по 1930 рр. (табл. 1)³⁵.

Як бачимо, в Україні до 1927 р. україномовні видання не випереджали російські, а за тиражністю навіть значно поступалися. Крім того, на території України широко розповсюджувалися загальносоюзні російськомовні видання тиражем 400 тис. примірників³⁶.

Найбільше газет видавалося в 1930 р. – 555, найменше їх виходило 1923 року – 28. Газети розповсюджувалися в усіх регіонах підрадянської України. Найбільше газет видавалося на Київщині і Харківщині. Широка палітра функціонування як соціальної, так і масової української радянської періодики безпосередньо впливала на процеси індустріалізації, перебудови сільського господарства, культурної революції.

Як свідчить аналіз, наприкінці 20-х років помітно зростає потенціал радянської української преси. Засновуються нові видання, українізуються

Таблиця 1

Рік	ГАЗЕТИ					
	Українською мовою	Разовий тираж, тис.	Річний тираж, тис.	Російською мовою	Разовий тираж, тис.	Річний тираж, тис.
1921	45	99	11223	95	199	28866
1922	30	83	9741	102	353	55367
1923	28	80	14373	86	492	100440
1924	36	176	21195	95	752	96938
1925	31	275	36729	78	1031	133762
1926	81	560	53387	84	689	121392
1927	94	779	72745	90	566	119953
1928	117	946	111098	105	642	123096
1929	298	1850	208080	124	649	113935
1930	552	3358	349290	75	514	85080

російські. З-поміж них виділимо загальноукраїнську масову газету «Вісті ВУЦВК». Крім добре налагодженого інформаційного відділу, в ній були широко представлені наука, освіта, література, мистецтво, бібліографія. Чимало сприяв підвищенню інформативності та змісту газети, її популярності редактор, відомий український діяч і поет, боротьбист Василь Блакитний (справжнє прізвище Елланський). Також популярними українськими виданнями були газети «Більшовик» (Київ), «Комуніст» (Харків), «Селянська правда» (Харків). Окрім оглядів партійного руху на місцях сторінки видань містили популярні статті на тему громадсько-політичного та культурно-освітнього характеру. Помітне місце серед них посідали проблеми впровадження української мови, освіти, культури.

У 1929 р. загальна кількість газет, які видавалися українською мовою, сягнула 298 назв, що становило 68 % їхньої загальної кількості. За разовим тиражем частка україномовних видань складала 70 %. 1930 р. українські газети вже становили 83 % загального разового тиражу. Того ж року лише кілька великих газет ще видавалися російською мовою: «Луганская правда» і «Вечерние известия» в Одесі та періодичні видання в Сталіно (Донецьку) і Маріуполі.

У цілому попри ідеологічний і адміністративний тиск навіть серед робітничої преси стали переважати україномовні газети. Зокрема, заводські багатотиражки в 1930 р. на 63,4 % були україномовними³⁷.

Відзначимо, що в українській пресі відбулися не тільки кількісні, але й якісні зміни. Перед редакціями центральних і міських газет ставилося завдання довести, що українські видання повноцінні, що вони не другорядні версії союзних видань, а «українізація не означає селянізації»³⁸.

Також важливо з'ясувати динаміку періодичності українських видань. З 1921 по 1930 рр. серед центральних газет переважав тип тижневиків і щоденників – 41. 15 видань виходили двічі або тричі

на тиждень. Найменше було місячників – 3. За основними типами переважали робітничі та селянські газети. Перед журналістами цих видань ставилося завдання обов'язково висвітлювати як робітниче, так і селянське життя. У зв'язку з цим часто в одній місцевості видавалися і робітничі, і селянські газети («Харьковский пролетарий» – орган Харківського окружкому КП(б) України та оргвиконкому, окрпрофради та міськради; «Селянин Харківщини» – орган Харківського окружкому КП(б) України та окрвиконкому; «Кременчугський робітничий» – щоденна робітничі газета окрпрофради та окрвиконкому; «Радянський селянин» – газета Кременчуцького окрпарткому та окрвиконкому).

Виникає новий тип газет – фабрично-заводські багатотиражки, що стали своєрідною трибуною громадської думки. Багатотиражки слугували значною джерельною базою для центральних і місцевих газет, котрі не тільки залучали до роботи в редакціях найактивніших авторів таких низових органів друку, а й використовували їхні матеріали у власних публікаціях. Однак згодом фабрично-заводська преса втратила своє значення в колективі як неформального прискорювача робітничої ініціативи, була повністю підпорядкована державно-партійному контролю.

У досліджуваний період широко практикуються і такі форми роботи преси, як участь у її діяльності так званих робітничих і селянських кореспондентів (робкорів і сількорів), тобто тих, хто активно співробітнічає у мас-медіа на громадських засадах. Слід відзначити, що самодіяльні кореспонденти постачали редакціям значний аналітичний матеріал. Позаштатні кореспонденти виступали на сторінках газет зі своїми повідомленнями і пропозиціями, сміливо критикували номенклатурних працівників, висвітлювали найактуальніші проблеми суспільного життя.

Таблиця 2

Рік	ГАЗЕТИ					
	Українською мовою	Разовий тираж, тис.	Річний тираж, тис.	Російською мовою	Разовий тираж, тис.	Річний тираж, тис.
1931	980	4104	464642	80	369	37448
1932	1278	5379	950295	169	388	48948
1933	1721	4521	661495	293	407	40266
1934	1860	3303	480611	458	406	45480
1935	1960	3973	675768	478	941	150813
1936	1389	4278	756193	389	913	113018
1937	982	4021	845698	334	954	213954
1938	933	3860	817480	341	1441	351075
1939	937	4389	854968	366	1752	390237
1940	950	4520	918285	387	1789	424244

Отже, республіканська і місцева преса, незважаючи на суперечливість, непослідовність і короткочасність процесів українізації, стала помітним явищем суспільно-політичного і духовного життя України.

На початку 30-х років ХХ ст. українізацію почали поступово згортати, а остаточно її було згорнуто в 1938 р. Тоді українську пресу було остаточно перетворено на інструмент радянського ідеологічного впливу на маси. Набираючи силу, радянська тоталітарна держава не була зацікавлена в розвитку свободи слова, вільної преси. Посилюється цензура, дозування та уніфікація інформації, нетерпимість до будь-яких незалежних видань. Згідно з настановами комуністичної партії преса оголошується пропагандистом і організатором соціалістичного будівництва. Газети мали інформувати народні маси про партійні рішення та пропагувати виробничі досягнення. Періодика також брала активну участь у кампаніях проти «українського буржуазного націоналізму», була дієвим інструментом політичних репресій.

У цей період відбувається процес реорганізації періодичних видань у зв'язку зі змінами адміністративно-територіального поділу: ліквідація округів, утворення з лютого 1932 р. областей. Всі окружні газети реорганізуються в районні та обласні. У великих промислових центрах утворюються міські газети – органи місцевих партійних комітетів і Рад народних депутатів. Згодом утворюються видання політвідділів МТС та радгоспів, які наприкінці 1934 р. перетворюються на районні газети або залишаються як багатотиражки, у 1938–1939 рр. майже всі багатотиражки МТС і радгоспів припинили своє існування.

У 1932 році українізація преси досягла 87,5 %, але загальне співвідношення залишалося на користь російськомовної періодики за рахунок більших накладів³⁹.

Кількісно-мовний склад преси України в 30-ті роки ХХ ст. висвітлено у табл. 2⁴⁰.

З наведених даних видно, що у цей період кількість радянських газет та їх тиражі продовжують стрімко зростати. Так, у 1940 р. в Україні виходило 1113 газет разовим тиражем 6279 тис. примірників, у тому числі: республіканських – 22 газети, обласних – 63, міських і районних – 603, фабричних, заводських і вишівських багатотиражок – 623. 72,5 % усіх газет видавалися українською мовою⁴¹. Найбільше україномовних газет видавалося в 1935 р. – 1960, 1934 р. – 1960. Найменше їх виходило в 1938–1940 рр. – відповідно, 933, 937 і 950.

Найбільших успіхів українізація преси досягла в 1932 р. – 87,5 %. Проте, з середини 30-х років починає звужуватися соціально-політичний простір для розвитку української періодики і посилюється процес її русифікації. Якщо в 1931 р. в Україні видавалися російською мовою 80 газет, то в 1935 р. їх виходило вже 478.

Процеси згортання коренізації значно посилилися після того, як для здійснення колективізації з Росії в Україну було надіслано багато партійних функціонерів. Крім того, з 1933 р. проти української інтелігенції стали широко здійснюватися репресивні та інші антиукраїнські заходи. Чимало періодичних видань, які видавалися раніше українською мовою, наприкінці 30-х років або припинили свій вихід, або ж русифікувалися. Серед них газети: «За культурну революцію», «Пролетарій»; журнали: «Літопис революції», «Соціалістична громада», «Літературний призов і революція», «Друг дітей», «Архів Радянської України», «Масовий театр», «Кіно», «Кадри», «Під контроль мас», «За громаду», «Самоосвіта», «За масову комуністичну освіту», «Червоний шлях» та ін.⁴²

У цілому ж пресова система дедалі більше втрачала властивий періоду 20-х років ХХ ст. са-

мостійний пошуковий характер, набуваючи рис державного монополізму на інформацію. Починається період утиску україномовних видань, денационалізації їх змісту, тотальної ідеологізації преси. Перед засобами масової інформації було поставлено головне завдання – бути масовим психологічним і ідейним знаряддям русифікації українського суспільства за допомогою друкованого слова. Таким чином, аналіз розвитку тогочасної радянської української преси певною мірою віддзеркалює хід «українізації» 20-х – 30-х років та її вплив на суспільно-політичне й культурне життя України.

Отже, залежно від умов виходу газет можна оцінити цінність інформації, що доходила до нас через пресу. На підставі джерелознавчого аналізу доходимо висновку, що найбільш сприятливі обставини склалися для розвитку української періодики в період Центральної ради. Найменш об'єктивною у висвітленні суспільно-політичних процесів і культурно-мистецького життя в Україні є радянська преса 30-х років ХХ ст.

Примітки

¹ Романюк М. На шляху створення репертуару української періодики (Науково-дослідному центру періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України – 9 років) // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 2002. – С. 14–18.

² Варшавчик М. А. Источниковедение истории КПСС: Учебник для вузов по спец. «История КПСС». – К., Высш. шк., 1989. – С. 185.

³ Солонська Н. До історії української періодичної преси // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 3. – С. 29–32.

⁴ Сурай Ю. І. Роль «Солдатской правды» в інтернаціональному згуртуванні солдатських мас // Український історичний журнал. – 1977. – № 12. – С. 57–64.

⁵ Дмитрієнко М. Ф. Большевицька преса України 1917–1918 рр. як історичне джерело. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 8.

⁶ Джинчарадзе Н. Г. Інформаційна культура особистості. – К., 1996. – С. 45.

⁷ Медушевская О. М. Теоретические проблемы источниковедения: Учебное пособие. – М., 1973. – С. 76–77.

⁸ Животко А. П. Історія української преси. – К.: Наша культура і наука, 1999. – С. 257.

⁹ Рудий Г. Я. Преса України 1917–1920 рр. як об'єкт дослідження української культури: джерелознавчий і методологічний аспекти. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 65.

¹⁰ Преса України: Газети 1917–1920 рр. : Бібліо-

графічний покажчик / Укл. Г. Я. Рудий. – К.: Хрещатик, 1997. – С. 2.

¹¹ Рудий Г. Я. Вказана праця. – С. 67.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Газети Радянської України 1917–1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) : Бібліографічний покажчик. – К., 1979. – С. 3.

¹⁶ Рудий Г. Я. Вказана праця. – С. 69.

¹⁷ Удушение печати // Рабочая жизнь. – Киев, 1918. – 11 апреля.

¹⁸ Приостановление газеты «Южный край» // Земля и воля. – Харьков, 1917. – 9 декабря.

¹⁹ ЦДАВО України. Ф. 1184, оп. 1, спр. 5, арк. 19.

²⁰ Там само. Оп. 2, спр. 6, арк. 1–2.

²¹ Там само. Оп. 1, спр. 5, арк. 37.

²² Закрытие газеты «Наш Юг» // Волна. – Харьков, 1918. – 19 июня.

²³ Голос Юга. – Єлисаветград, 1918. – 6 декабря.

²⁴ Закрытие газеты «Волна» // Возрождение. – Харьков, 1918. – 21 июля.

²⁵ Губа П. І. Українське відродження: спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917–1920 рр. – Черкаси, 2002. – С. 30.

²⁶ Лохвицкое слово. – Лохвиця, 1918. – 19 липня.

²⁷ ЦДАВО України. – Ф. 1184, оп. 1, спр. 7, арк. 86–87.

²⁸ Про становище преси // Наша справа. – Катеринослав, 1919. – 7 січня.

²⁹ ЦДАВО України. Ф. 1113, оп. 1, спр. 9, арк. 3.

³⁰ Там само. Спр. 15, арк. 9–11.

³¹ Там само. Оп. 2, спр. 125, арк. 19.

³² Там само. Оп. 1, спр. 15, арк. 3.

³³ Віддання під воєнно-політичний суд співробітників «Кіевское эхо» // Слово. – Київ, 1919. – 26 листопада.

³⁴ Голинков Д. Крушение антисоветского подполья в СССР (1917–1925). – М., 1975. – С. 98.

³⁵ Таблицю складено автором на базі окремих таблиць, які наводяться у довіднику: Преса Української РСР. 1917–1966. Статистичний довідник. – Харків, 1967. – С. 112–113.

³⁶ ЦДАГО України. Ф. 1, спр. 2260, арк. 61.

³⁷ Українізація 1920–30-х рр: передумови, здобутки, уроки. : Колективна монографія / За ред. В. А. Смоля. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – С. 140.

³⁸ Вісті ВУЦВК. – Харків, 1925. – 17 січня.

³⁹ Енциклопедія історії України. Т. 2 / Гол. ред. кол. В. А. Смолій. – К., 2004. – С. 17.

⁴⁰ Таблицю складено автором на базі окремих таблиць, які наводяться у довіднику: Преса Української РСР. 1917–1966. Статистичний довідник. – Харків, 1967. – С. 112–113.

⁴¹ Періодичні видання УРСР. 1917–1960 рр.: Газети. Бібліографічний довідник. – Харків, 1965. – С. 10.

⁴² Українізація 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. – С. 337.